

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת עקב תשפ"ג

והיה עקב תשמעון (ז'. י"ב)

פירש רש"י אם מצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון. וכתב שפתי חכמים דהוקשה לרש"י דהמשמעות שודאי ישמעו ומנלן שישמעו הרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכן פירש אם ישמעון, ופירש עקב מלשון עקב שאדם דש בעקביו, דאין הפשט כאן עקב תשמעון כבכל מקום שהמשמעות שודאי ישמעו.

מרן המשגיח הגר"י לווינשטיין זצ"ל היה אומר דדוד המלך אומר "עוון עקבי יסובני" (תהילים מ"ט. ו') והיינו שגם עבירות קלות אם זה הרבה עברות "יסובני", וזה כמו שכשיש חיה אחת קטנה אף שבפני עצמה אינה מזיקה, אך כשיש הרבה מהם הרי הם מזיקין.

ושמר ה' אלוֹקֵיךָ לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתֵיךָ (שם)

האור החיים הקשה הרי כתוב (ט'. ה') לא בצדקתך וביורש לבבך אתה בא לרשת את ארצם, אלא בגלל הברית, וכאן כתוב שאם תשמעון ושמר וכו' ומשמע שזה בזכות צדקתך ששמעת בקולו, ותירץ דהיה הבטחה שיכנסו לארץ, אבל לא היה הבטחה שישארו בארץ, והיה יכול לגרשם מן הארץ מיד לאחר שנכנסו, וע"ז כתוב ושמר והיינו שישארו בארץ, ועיי"ש עוד מה שתירץ.

ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד (שם)

יש לעיין מ"ט לא נאמר וזכר או ועשה וכדו', וביאר הגר"י דהכוונה שהקב"ה ישמור את החסד ולא יצטרך להשתמש בו, כיון שיהיו להם זכויות בעצמם.

והסיר ה' ממך כל חלי (ז'. ט"ו)

כתב הרמב"ן כל חולי הנהוג לבוא עליך, דהיינו חולאים שרגילים לבוא על האדם גם זה ה' יסיר ממך, וכע"ז כתב הספורנו, ובאור החיים כתב דה' יסיר ממך גם צינים ופחים שאינם בידי שמים, וזה הכוונה כל חולי.

ואכלת את כל העמים וגו' לא תחוס עינך עליהם (ז'. ט"ז)

כתב האבן עזרא ואכלת מצוה הוא לכלותם כאוכל לחם, והעד לא תחוס עינך וגו' ע"כ. והיינו דממה שכתוב לא תחוס עינך מוכח דהוא ציווי ולא הבטחה, אמנם באדרת אליהו כתב בשם הגר"א דהוא ברכה וגם ציווי.

ומה שכתב האבן עזרא כאוכל לחם, יש לפרש כמו שביאר החפץ חיים במה שכתוב כי לחמנו הם (במדבר י"ד. ט'), דאע"פ שהם גדולים וענקים אין להתיירא מהם, כמו שאין אדם ירא לאכול לחם גדול, וע"פ זה יש להוסיף בביאור סיפא דקרא לא תחוס עינך, דכמו שהאוכל לחם אינו חס על הלחם, דאדרבה זהו התכלית של הלחם שיאכלוהו, ה"נ כשהקב"ה מצוה להשמיד את הגויים זהו התכלית שלהם, ואין צריך לחוס עליהם.

וגם את הצרעה (ז'. כ')

איתא בסוטה (דף לו. ב.) דהיה צרעה של משה והיה צרעה של יהושע, והצרעה של משה לא עברה את הירדן, ובתוסי' שאנץ (שם) הקשה דפשיטא דשל משה לא עברה, דמה היה לה לעבור את הירדן הא עדיין לא כבשו אלא ארץ סיחון ועוג, ותירץ דהיה כאלה מארץ סיחון ועוג שברחו לארץ ישראל, וגם אז הצרעה לא עברה.

לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה (ז'. כ"ב)

פירש רש"י והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך, אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ע"כ, ולכאוי' צ"ב דאם יחטאו מדוע יכלו

הגויים מפניהם, ובפשוטו צ"ל דהכונה שיהיו במדריגה אמצעית שיזכו לכלות את הגויים אבל לא להנצל מחיות השדה, ובמושב זקנים ביאר דהאומות יש להם רשעות יותר מבני ישראל, ולכך יוכלו לנצחם, משא"כ החיות שאין להם חטא, והקשה באילת השחר דזה סותר לדברי האור החיים (בראשית ל"ז. כ"א) שקשה יותר להנצל מאדם בעל בחירה, ונראה דשאני הכא שיש סברא דינצלו יותר מהגויים מחמת רשעותם של הגויים.

ובתרגום יונתן בן עוזיאל פירש דואכלת קאי על החיות והיינו שהחיות יבואו לאכול את גופות הגויים שימותו.

פן תוקש בו (ז'. כ"ה)

צ"ב דאטו הטעם שצריכים להשמיד את העבודה זרה הוא רק כדי שלא יענשו, ובספורנו ביאר דהכוונה שלא יבואו לחשוב שההצלחה שלהם באה מכח הכסף וזהב שעל העבודה זרה וזהו המוקש, ועיין עוד בספורנו (לעיל פסוק ט"ז).

ולא תביא תועבה אל ביתך (ז'. כ"ו)

הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה כ"ה) כתב שהנהנה בדבר מהעבודה זרה לוקה משום לא תביא תועבה אל ביתך, ומשום ולא ידבק בידך מאומה מן החרס, וכ"כ בפ"ז מהל' עבודה זרה הל"ב, דהנהנה מתקרובת עבודה זרה לוקה שנים כנ"ל, ובלא תעשה קצ"ד כתב דיין נסך אסור מדכתיב אשר חלב זבחימו יאכל ישתו יין נסיכם, ולוקין על זה, וכן כתב בפ"א ממאכלות אסורות הל"א, והרמב"ן בלא תעשה קצ"ד חולק על שני הדינים, וכתב דתקרובת עבודה זרה אינו בכלל לא תביא תועבה אל ביתך, ע"ש בכל דבריו.

בחידושי מרן רי"ז הלוי (פ"ח מע"ז הל"א) ביאר דב' דינים נאמרו בתקרובת עבודה זרה, חדא מלא תביא תועבה אל ביתך, והוא משום איסורי הנאה דעבודה זרה, ועוד נאסר מדין מאכלות אסורות וזה נלמד מאשר חלב זבחימו יאכלו, ומדויק דבהלכות ע"ז כתב הרמב"ם הפסוק דלא תביא תועבה, ובהל' מאכלות אסורות כתב הפסוק דאשר חלב זבחימו וגו', ונפק"מ דמשום איסור עבודה זרה נאסר במשהו ולא רק בכזית כשאר מאכלות אסורות, והנה בירושלמי (י"ג.) איתא דיש דין יהרג ואל יעבור בתקרובת עבודה זרה, ומשמע כדברי הגר"י דהוא מדין עבודה זרה ולא רק מדין מאכלות אסורות.

ויענך וירעבך ויאכלך את המן (ח'. ג')

באור החיים ביאר דאדם מעונה ורעב אינו יכול לאכול מאכל אפילו קצת מקולקל, וזהו שבח המן שאפילו שהיו מעונים ורעבים אכלו את המן.

והגר"א קוטלר זצ"ל ביאר דכיון שהפסוק בא לומר שלא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו', לכך הקדים שהיו מעונים ורעבים, דע"י שרואים את גודל חסד השי"ת במן ומרגישים שעזרי מעם ה', מועיל המוסר יותר, משא"כ אם ירגישו שלא חסר כלום לא יכירו בחסד של הקב"ה במן.

ורגלך לא בצקה (ח'. ד')

פירש רש"י ורגלך לא בצקה שרגלם לא התנפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות. ומשמע שהלכו יחפים, והקשה השפתי חכמים דבפרשת כי תבא (כ"ט. ד') כתוב נעלך לא בלתה מעל רגלך, ומשמע שהלכו עם מנעלים, ותירץ דרק ליוצאי מצרים היה מנעלים.

והצפנת פענח (כאן) ביאר דהיו מנודים ולכך הלכו יחפים, אבל שבט לוי לא היו מנודים ולכן היה להם מנעלים, וא"כ נעלך קאי אשבט לוי, ורגלך קאי על כל ישראל.

ארץ חטה ושעורה וגפן (ח. ח')

הנה בסוכה (דף ו.) ובעירובין (דף ד.) איתא דפסוק זה לשיעורים נאמר, וגפן אתא לרביעית יין לנזיר, ופירש רש"י (בסוכה שם) דגם איסורי אכילה דנזיר שיעורם ברביעית, [והיינו שמכניסים למים ומוודד כמה יוצא], ועוד דמשערין ברביעית יין ולא רביעית מים דהוא סמיך יותר ממים, והקשו התוס' מה נפק"מ אם משערים רביעית ביין או במים, והלא רביעית היא ביצה ומחצה, והיינו כמה שיוצא ביצה ומחצה [כשמכניסים לתוך מים], ואין חילוק אם משערין ביין או במים, ותירצו תוס' דשיעור רביעית הוא אצבעיים על אצבעיים וכו' [כדאיתא בפסחים (דף קט.)], וא"כ צריך שיעור יותר גדול שיפילו אצבעיים על אצבעיים ביין מבמים.

והנה הפוסקים דנו בזמנינו דלפי שיעור הביצים יוצא שיעור יותר קטן מאצבעיים על אצבעיים, דהגר"ח נאה ס"ל דמשערים לפי הביצים, והחזו"א (קונטרס השיעורים סי' ל"ט) ס"ל דמשערים לפי האצבעות, ולכאוי"ל דזהו הנידון של תוס', דבקושייתם סברו שמשערים לפי הביצים, ובתירוץ תירצו שמשערים לפי האצבעות, ולפי זה יתכן דרק ברביעית ששיעורו אצבעיים על אצבעיים משערים באצבעות, אבל בכזית ישערו בזית עצמו, [ובפוסקים כבר דנו כעין זה לחלק בין שיעור טפח שתלוי באצבעות, לשיעור כביצה שתלוי בביצים].

ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (ח. ח')

צ"ב השייכות בין הדברים, דאחרי שאמרת בלבבך כחי ועוצם ידי וגו', תזכור את ה' אלוך שהוא הנותן לך כח וגו', וחסר המשך הפסוק שלא לומר כחי ועוצם ידי, וביאר בטעמא דקרא שזה בלשון תמיהה על מה שנאמר קודם לכן, דכיון שה' מאכילך מן במדבר וכל הדברים הכתובים האם תאמר שכחי ועצם ידי עשה את הדבר הזה, דודאי שלא ואז תזכור כי ה' אלוך הוא הנותן לך וגו', ובתרגום יונתן כתב שהפשט בפסוק שזה איסור לומר כך, ודלא כהנ"ל.

לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (שם)

איתא בבא מציעא (דף פו:) לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם, מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם, והקשה המהרש"א דהמעשה עם המלאכים אצל אברהם היה קודם מעשה דמשה, וא"כ היה לגמ' להקדים מעשה דאברהם, ותירץ דמהמלאכים לחוד אין ראייה דלא ישנה מהמנהג, דדלמא מה שאכלו הוא משום שגם מלאכים אוכלים, ולזה הביא קודם ממה דלא אכל משום שלא ישנה מהמנהג, וחזינן דהמלאכים אינם אוכלים, והשתא שפיר מייתי ראייה גם מהמלאכים דאע"פ שאינם אוכלים לא שינו מהמנהג ואכלו.

ויש להסתפק האם משה ישן, דזה לא הוזכר בפסוק, ומסתברא דלא ישן, [ומדברי המהרש"א מוכיחים כן, דהרי מה שהמלאכים אינם אוכלים למעלה ידעין ממה, ואם משה ישן מנין לנו שאינם אוכלים, דילמא אכלו כשישן].

פסל לך (י. י"א)

פירש רש"י לסוף מ' יום נתרצה לי, ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון, ואני עשיתי ארון תחלה, שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ע"כ.

וצ"ב דא"כ למה נצטוו בהיפך, וביאר הגר"י דמה שנצטוו קודם לעשות לוחות היינו משום שלפני שיש ציווי לעשות לוחות לא שייך לעשות ארון, דלא שייך עשיית ארון דתכליתו ללוחות קודם שנצטוו על הלוחות, אבל אחרי שיש ציווי לעשות לוחות, אפשר לעשות את הארון לפני הלוחות.

לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו (י. ח')

פירש רש"י ולברך בשמו הכהנים, והוא נשיאת כפים. ובסוטה (דף לח.) איתא דברכת כהנים בעמידה דכתיב לשרתו ולברך בשמו, מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. ובמשך חכמה כתב דהדרשה היא מהפסוק כאן אולם הקשה דא"כ למה צריך לדרשה דמה שירות בעמידה, תיפו"ל דכתוב כאן להדיא לעמוד וגו' ולברך בשמו, ולכן כתב דהכוונה לפסוק בשופטים (כ"א. ה') 'ונגשו הכהנים בני לוי כי בס בחר ה' אלקיך לשרתו ולברך בשם ה'", ולפירוש רש"י באמת צ"ב מ"ט הגמרא לא הביאה את הפסוק כאן.

ועתה ישראל מה ה' אלוך שאל מעמך (י. י"ב)

הגמ' בברכות (דף לג:) שואלת אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא, ומקשים העולם דהלא משה דיבר לישראל, וא"כ לגבי ישראל אי"ז מילתא זוטרתא, ותירץ בטעמא דקרא דיש יראת העונש ויש יראת הרוממות, ואחר שאדם ירא יראת העונש יגיע ליראת הרוממות, וזהו שאמר כי אם ליראה היינו רק יראת העונש, ואז יגיע ליראת הרוממות.

ועתה ישראל מה ה' אלוך שאל מעמך (שם)

פירש רש"י ועתה ישראל אע"פ שעשיתם כל זאת, עודנו רחמיו וחבתו עליכם, ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו' ע"כ. הגר"י ביאר באופן אחר, דועתה ישראל הכונה היא שבכל מצב יש לחשוב מה הקב"ה רוצה במצב הזה, ולא להשוות למצבים אחרים.

[מסופר שמרן הגר"ח"ק זצ"ל היה נוסע לנוח בצפת, והספיק ללמוד שם הרבה יותר מחמת שלא היו שואלים וכדו', ואח"כ הפסיק לנסוע מחמת שאנשים צריכים לו, ואמר שצריך לחשוב מה הקב"ה רוצה ולא מה אנחנו רוצים].

את ה' אלוך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע (י. כ')

פירש רש"י את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו, ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו, אז בשמו תשבע ע"כ. וכתב הגר"י דכתוב בירמיהו (ד'. א' ב') אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד, ונשבעת חי ה' באמת במשפט וגו', מבואר דנשבע בה' רק אחר שישבו, וכמו שכתב רש"י כאן שאחר שיהיה בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע.

ונתתי מטר ארצכם (י"א. י"ד)

בברכות (דף לה:) הגמ' מביאה מחלוקת, רבי ישמעאל אומר הנהג בהם מנהג דרך ארץ, ורשב"י אומר מלאכתן נעשית על ידי אחרים, והרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם וכרשב"י ולא עלתה בידן, ויש אומרים שכאן כתוב בלשון רבים ונתתי מטר ארצכם, והנהגת רשב"י זה רק ליחידים, וידוע מה שכתב הנפש החיים (שער א' פ"ח) דודאי גם לרבי ישמעאל צריך גם ללמוד, וזה מה שכתוב הנהג "בהם" מנהג דרך ארץ, שגם בשעה שעושה מלאכה צריך ללמוד.

לע"נ האשה הצדקנית

מרת שרה פייגא פלמן ע"ה

א"ח להגאון הגדול רבי בן ציון פלמן זצוק"ל

נלב"ע כ"א אב תשע"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

לרפואת

מרן ראש הישיבה רבינו ברוך מרדכי

בן הינדא מלכה לרפו"ש